

דין פצוע דכא בכריתת ערמונית

א. מבוא רפואי

1. מעבר הזרע מהאשכים ועד ליציאתו מהשופכה¹

אצל גבר בריא האשכים מייצרים תאי זרע בקביעות. תאי הזרע הבשלים עוברים מהאשכים ליותרת האשך (אפדידימיס) לתהליכי הבשלה נוספים, שם רוכשים תאי הזרע את רוב יכולת התנועה שלהם. במהלך שפיכת הזרע עוברים תאי הזרע בצינור הזרע. צינור הזרע יוצא מיותרת האשך, עובר מסלול ארוך לאורך המפשעה עד לאגן, שם הוא מתחבר לצינור המנקז את שלפוחיות הזרע, ושניהם מתאחדים לצינור השופכה שמתחבר לערמונית.

שלפוחיות הזרע והערמונית מייצרות את רובו של נוזל הזרע, והנוזלים המופרשים מהן מכילים מרכיבים ייחודיים המותאמים לצורכי תאי הזרע ומבטיחים כי תאי הזרע ישהו בסביבה המתאימה ביותר לפעילותם התקינה.

מאזור הערמונית השופכה מובילה את השתן בעת מתן שתן ואת הזרע בעת השפיכה. קיים מנגנון בקרה מתוחכם שפעילותו התקינה הכרחית כדי להבטיח שפעולת מתן השתן ופעולת השפיכה לא תתרחשנה בו זמנית, וזאת כדי להימנע ממצב שבו השתן והזרע יתערבבו זה בזה.

2. גדילה של ערמונית²

אחת הבעיות השכיחות אצל גברים בגיל מבוגר היא גדילה של הערמונית³. הבעיה העיקרית שיוצרת גדילה כזאת היא חסימת השופכה, שעלולה לבוא לידי ביטוי בהיחלשות זרם השתן, הפסקות בזרם השתן, התרוקנות לא מלאה של שלפוחית השתן, תכיפות ודחופות במתן שתן, ולעיתים אפילו דימום בשתן, היווצרות אבנים בשלפוחית, אצירת שתן ובמקרים חמורים אף הפרעה בתפקוד הכליות.

כאשר התסמינים חמורים, ניתן להיעזר בטיפול תרופתי שיכול להקל על התסמינים או להביא להקטנה של הערמונית ואף לניווניה. אולם לעיתים, הטיפול התרופתי אינו מספק, ויש צורך בכריתת הערמונית בניתוח.

1. מתוך ספר פוע"ה כרך שני – פוריות (פרק לט – 'אבחון אי פוריות אצל הגבר – הקדמה רפואית כללית', עמ' 175–177).

2. מתוך ספר פוע"ה כרך רביעי – גינקולוגיה, מחלות, חברה ומחקר (פרק צג – 'בעיות בערמונית ודרכי הטיפול בהן', עמ' 154–156).

3. בעיה נוספת בערמונית, שאף היא שכיחה באופן יחסי אצל גברים מבוגרים, היא גידול ממאיר בערמונית. מאמר זה אינו עוסק בכך, אך חלק מהנימוקים להקל שיובאו להלן, שייכים גם למקרה זה.

בכל אחד מסוגי הניתוח של כריתת הערמונית כורתים גם את החלק של השופכה שעבר בתוך הערמונית. לכן לאחר הניתוח ייצור הזרע אמנם יימשך, אך למעשה אדם כזה יהיה עקר, כיוון שמערכת הובלת הזרע נותקה. חשוב לציין שניתוח כזה לא אמור לפגוע בכושר הזקפה, והאיש יכול לקיים לאחריו יחסי אישות ללא פליטת זרע.

ב. איסור פצוע דכא

בספר דברים (כג, ב) נאמר: "לֹא יָבֹא פְּצוּעַ דֶּכָּא וּכְרוּת שְׁפָכָה בְּקֶהֱל ה'". איסור זה הובא אצל כל מוני המצוות⁴, נידון בגמרא במסכת יבמות (עה ע"א-ע"ב) ונפסק להלכה בשולחן ערוך (אבן העזר סימן ה סעיף א): "פצוע דכא וכרות שפכה אסורים לישא ישראלית". גם מי שנעשה פצוע דכא בעודו נשוי נאסר מלבוא בקהל, ולכן הוא חייב לגרש את אשתו⁵. להלן נעסוק בגדרי דין זה, ומתוך כך בשאלה – האם הסרת ערמונית בניתוח או פציעתה יוצרות אצל המטופל דין של "פצוע דכא וכרות שפכה"⁶.

ג. האיברים הכלולים באיסור פצוע דכא

בפסוק הנ"ל יש התייחסות לשני איברים ולשתי פציעות: "פצוע דכא" – דהיינו פציעה באשכים, ו-"כרות שפכה" – דהיינו כריתה של הגיד. אולם בגמרא (יבמות עה ע"ב) אנו מוצאים התייחסות לשלושה איברים ולשלוש פציעות:

אמר רבא: פצוע בכולן, דך בכולן, כרות בכולן. פצוע בכולן: בין שנפצע הגיד, בין שנפצעו ביצים, בין שנפצעו חוטי ביצים. דך בכולן: בין שנידך הגיד, בין שנידכו ביצים, בין שנידכו חוטי ביצים. כרות בכולן: בין שנכרת הגיד, בין שנכרתו ביצים, בין שנכרתו חוטי ביצים.

נראה שרבא הרחיב את דין פצוע דכא על פי העקרונות המופיעים בדין התורה, ומכיוון שמהמקרים שציינה התורה עולה שדין זה עוסק בפגיעה במערכת ההולדה, יש לרבות גם

4. ראו: מניין המצוות לרס"ג: "דחות מן קהל פצוע וכרות", ספר המצוות לרמב"ם (לא תעשה שס), יראים (סימנים כח-כט), סמ"ג (לאווין קח-ק"ט), סמ"ק (מצוות רצז-רצח), ספר החינוך (מצווה תקנט), ספר חרדים (מצוות לא תעשה פרק ז סעיפים טו-טז).

5. השפתי חכמים (דברים שם אות מ) דייק מדברי רש"י על התורה (שם), שדווקא ממזר חייב לגרש אם נשא אישה, אך לא פצוע דכא. ר' יששכר בער פרנס בספרו "צידה לדרך" (פרשת כי תצא רח ע"ב) הביא שיטה זו ודחאה, תוך ציון לדברי הטור (אבן העזר סימן קטז) והשולחן ערוך (סימן קנד סעיף כ). השואל בשו"ת חתם סופר (אבן העזר חלק א סימן יט), כתב אף הוא ש"רבים נתלו" בהיתר זה, אך הן השואל עצמו הן החתם סופר דחו טענה זו. גם הברכי יוסף (אבן העזר סימן ה ס"ק ג) כתב בפירושו שדין פצוע דכא חל אף על אדם שנפצע בעודו נשוי.

6. מעבר לשאלת פסול "פצוע דכא", יש לדון גם בשאלה האם אין בהסרת הערמונית משום איסור סירוס, ראו רמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק טז הלכות י"ב). דיון זה אינו מענייננו, אולם נאמר שרוב הנימוקים שיובאו להלן שלא לפסול את המנותח מלבוא בקהל, נכונים גם לכך שאין בניתוח משום איסור סירוס.

פגיעות באיברים נוספים השייכים לאיברי ההולדה – את חוטי הביצים, וכן לרבות את מכלול מקרי הפגיעה – "פצוע בכולן, דך בכולן, כרות בכולן".

על פי עיקרון זה ניתן גם להבין את דברי הברייתא על פציעות באשכים (שם ע"א): "ואפילו ניקבו, ואפילו נמוקו, ואפילו חסרו". אף שפציעות אלו אינן מפורשות בפסוק, הן נלמדות מהעיקרון הנ"ל.

הרמב"ם בפירוש המשנה (יבמות פרק ח משנה ב), הרחיב עוד יותר את מגוון האפשרויות של דין פצוע דכא:

ממה שאתה צריך לדעת, שאם נפצע הגיד או חוטי ביצים, או נכרתו הביצים, או נקב הגיד, או נקבו הביצים, כללו של דבר: כל מכה שתארע באיברי הזרע ממה שיחייב מדע הטבע שאינו מזריע מחמת כך – הרי הוא פסול⁷.

מדברי הרמב"ם עולה, שכפי שרבה ראה לנכון להרחיב את מושג פצוע דכא גם לפציעות נוספות וגם לאיברים נוספים, מסתבר שנכון להרחיבו לכל איבר מאיברי הפוריות ולכל סוגי הפציעות, ולא לצמצמו לשלושה איברים ושלוש פציעות בלבד⁸. אמנם רבא הזכיר רק שלושה סוגי איברים, אך ניתן לומר שאיברים אלו הם אכן האיברים העיקריים, אולם יש איברים נוספים שהפגיעה בהם משפיעה גם כן בצורה ישירה או עקיפה על תפקודם של שלושת האיברים הללו ועל יכולת ההולדה, ולכן כל "איברי הזרע" הם בכלל דין פצוע דכא⁹. להלן (פרק ט) נבאר האם הרחבה זו היא מדאורייתא או מדרבנן, ומהן ההשלכות ההלכתיות שנובעות מכך.

7. נוסח זה הוא על פי תרגומו של הרב יוסף קאפח זצ"ל לפירוש הרמב"ם למשנה.

נוסח הדברים מופיע באופן מעט שונה במאירי (יבמות עה ע"א):

אמר הר"ם: ממה שיתחייב שתדעהו, כי כאשר נפצע הגיד או חוטי ביצים גם כן, או נכרתו הביצים, או ניקב הגיד או ניקבו הביצים, ובכלל כל ריעות שיתחדש בכלי ההולדה ממה שיחייב החכמה הטבעית שהוא לא יוליד עמה – פסול.

שו"ת מהר"י בי רב (סימן ב) הביא גרסה מעט שונה בלשון הרמב"ם: "כל חולי שיתחדש בכלי הזרע ממה שיתחייב מחוכמת הטבע שהוא לא יזריע בהם, הרי זה פסול". לפי זה נמצא, שהרמב"ם בפירוש המשנה סותר את דבריו ביד החזקה (הלכות איסורי ביאה פרק טז הלכה ט), שם הקל בדין פצוע דכא מחמת חולי. ביישוב הסתירה כתב מהר"י בי רב, שייתכן שלשון "חולי" היא טעות סופר, ובכל מקרה להלכה עלינו להורות כפי דבריו ביד החזקה.

8. נראה שאף הברכי יוסף (שם ס"ק טו) נקט את עיקרון ההרחבה, ואף הרחיב אותו עוד יותר באופן שלדבריו, גם אישה שסורסה – אסורה לבוא בקהל, שכן דין פצוע דכא על פי הבנתו הוא דוגמה לכל מקרה שבו נפצעו איברי ההולדה, בין של איש ובין של אישה. אמנם המנחת חינוך (מצווה תקנט) דחה את דבריו, והוכיח שדין פצוע דכא שייך דווקא באיש ולא באישה.

9. אמנם בהלכות איסורי ביאה (פרק טז הלכה ג), הרמב"ם לכאורה חזר בו וצמצם את דין פצוע דכא לשלושה איברים ושלוש פציעות, וזו לשונו:

ד. דין הערמונית

הקשר בין הערמונית לתהליך ההולדה הוא כפול, כפי שראינו לעיל במבוא הרפואי – הערמונית עצמה אחראית על חלק מייצור נוזלי הזרע, והחומרים שמופרשים ממנה הכרחיים לצורך הצלחת תהליך הפוריות הטבעי. בנוסף לכך, וכפי שראינו לעיל, צינור הזרע עובר בתוך הערמונית. לכן לכאורה, כריתת הערמונית עלולה לגרום לבעיה כפולה של פצוע דכא – הן בפגיעה שנגרמת בצינור הזרע, שבפשטות שייך ל"חוטי הביצים" שהוזכרו בדברי רבא, הן בעצם העובדה שהערמונית עצמה היא חלק מ"אברי ההולדה", שעל פי הרמב"ם פגיעה בהם גורמת להפיכת הנפגע לפצוע דכא.

לכן עלינו לברר האם הסרת הערמונית או פציעתה יעשו את האדם פצוע דכא. בירור זה הוא מעשי מאוד, שכן גידול שפיר של הערמונית הוא תופעה שכיחה, שקיימת אצל יותר ממחצית הגברים מעל גיל חמישים, וככל שהגיל עולה, כך גדלה שכיחות התופעה. במקרים רבים אין ברירה רפואית אחרת, ויש צורך להסיר את הערמונית. הרב מרדכי יעקב ברייש, בעל שו"ת חלקת יעקב, בפתח תשובתו שעוסקת בנושא (אבן העזר סימן כט) עמד על המתח הרפואי-הלכתי שתופעה טבעית זו יוצרת:

שאלה זו גדולה למאוד – דהרי הרבה אנשים, לא עלינו, שעשו בעצמם כבר ניתוח כזה, וכי אפשר להשבית ביתם ולהפרידם שלא ידורו עם נשותיהם, ולהפריע כל חיי המשפחה של בנים ובנות נכדים ונכדות?! ואם כן, הרבה אנשים שעשו לעצמן ניתוח כזה, מה נעשה לחיי המשפחה שלהם?! כמה חתרו חז"ל במאמרים: 'משום עגונה הקילו רבנן', ובנידון דידן עוד יותר! חדא, להשבית ולהפריד שלום בית וחיי המשפחה שהם קשורים יחד באהבה וחיבה בבנים ובבנות וצאצאים. ויש גם משום עגונה, דשמא לא תמצא אדם שיישאנה. ובנידון דידן, דרובא דרובא מהאנשים האלו הם כבר קרוב לזקנתם, וגם נשיהם כבר בגיל כזה שקרוב לומר דלא תמצא אדם מי

ואי זהו פצוע דכא – כל שנפצעו הביצים שלו, וכרות שופכה – כל שנכרת הגיד שלו. ובשלושה איברין אפשר שיוליד הזכר: בגיד ובביצים ובשבילין שבהן תתבשל זרע, והן הנקראין "חוטי ביצים". וכיוון שנפצע אחד משלושה איברין אלו או נידך – הרי זה פסול.

הרמב"ם כאן הזכיר בפירוש דוקא שלושה איברים. אולם נראה שאפשר ליישב את דברי הרמב"ם בהלכות על פי מה שכתבנו: בין איברי ההולדה יש שלושה איברים מרכזיים: גיד, ביצים וחוטי ביצים. יחד עם זאת, מערכת הרבייה כוללת בתוכה איברים נוספים, כגון ערמונית ושלפוחיות הזרע, והם מסייעים לשלושת האיברים המרכזיים לפעול את פעולתם. לפיכך, פגיעה בערמונית יכולה ליצור דין של פצוע דכא לא מצד עצמה, כפי שהיה ניתן להבין מפשטות לשון הרמב"ם בפירוש המשנה, אלא מצד הפגיעה הישירה שנגרמת כתוצאה מכך בשבילי הזרע. יש לציין שלשון השו"ע (שם סעיף ב) מעט שונה, שכתב: "ובשלשה איברין אפשר שייפסל הזכר". גם לגרסה זו מתאים הביאור הנ"ל, ששלושת האיברים הללו הם האיברים המרכזיים בהולדה, ושאר האיברים טפלים אליהם ועלולים לגרום פסילה מצד הפגיעה הישירה בשלושת האיברים המרכזיים.

שיישאנה – ובוודאי מצוה גדולה לברר דין זה ולמצוא איזה היתר על פי כללי התורה וההוראה.

נראה חמישה היתרים שונים שכתבו הפוסקים כדי להתיר את אותם גברים ולא להחיל עליהם שם של "פצוע דכא":

ה. מקום האיברים

החזון איש (אבן העזר סימן יב ס"ק ז), בהתייחסו לניתוח כריתת הערמונית, הציע לחלק בדין "חוטי הביצים" בין צינורות הזרע שנמצאים בשק האשכים לבין הצינורות שנמצאים בתוך הגוף בחלל הבטן:

והנה כפי הידוע על פי הרופאים, השבילין נכנסין לעומק בגוף, ועוברין כמו חצי קשת עד שנכנסין לגיד, ועוברין דרך הגיד וזורמין לחוץ. ומדלא הוזכרו בגמרא ובפוסקים, משמע דבמקום שהשבילין בפנים, אינם בכלל פצוע דכא, ואינו נפסל אלא אם נפצע ונדך בגיד וביצים וחוטין שבהם, אבל לא החוטין הפנימים שבתוך הגוף, ואף אם מסתרס על ידי כריתת השבילין בתוך הגוף, מכל מקום אינו נאסר בקהל, ודינו כשאר עקר וכסריס חמה.

על פי חידוש זה, כתב שם החזון איש להתיר לבוא בקהל במקרה בו הסירו לאדם את הערמונית, מכיוון שחוטי הביצים שהוסרו יחד עימה הם אלו שנמצאים בתוך חלל הגוף¹⁰. פוסקים נוספים כתבו חידוש זה מדעתם, ביניהם שו"ת חלקת יעקב (שם) ושו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק ד סימן כח), והביאו ראיות לדבריהם. פוסקים רבים נוספים הביאו את דברי החזון איש הנ"ל והסכימו עימם להלכה, ביניהם שו"ת מנחת יצחק (חלק ב סימן קכג ס"ק ו וחלק ג סימן צז), שו"ת ציץ אליעזר (חלק י סימן כה אות כד), שו"ת תשובות והנהגות (חלק ג סימן תיד) ועוד¹¹.

10. כמו כן, אף לדברינו לעיל, שהערמונית גם כן נחשבת כחלק מאיברי ההולדה, ויש לדון גם מצד הסרתה מעבר לחיתוך צינור הזרע שנעשה במהלך הפרוצדורה הרפואית. בכל אופן אף היא נמצאת בתוך חלל הבטן, ועל פי עקרון החזון איש, יש להקל בהסרתה.

11. ראו גם שו"ת פוע"ה חלק ב – פוריות, יוחסין וגנטיקה (עמ' 343–378), שם הסכימו פוסקים רבים להיתרו של החזון איש.

לעניות דעתי, חלק מהראיות שהובאו לחידוש זה צריכות עיון, כדלהלן:

א. שו"ת אגרות משה הנ"ל, הביא את ביאורו של רש"י לחוטי הביצים (עה ע"א ד"ה בכולן): "חוטי ביצים שהביצים תלויין בהן בתוך הכיס", והסיק מהם שרוב התכוון דווקא לחוטי הביצים שנמצאים בתוך שק האשכים.

מדברי האגרות משה מוכח שהוא הבין ש"בתוך הכיס" הכוונה ל"חוטי ביצים". אולם פשט דברי רש"י נראה, ש"בתוך הכיס" הולך על "הביצים". בנוסף, ייתכן כי רש"י ניסה בדבריו לתת דוגמה לחוטי הביצים מתוך מציאות שניתן להבחין בה בקלות, ולא חש להזכיר את שאר חוטי הביצים שעוברים בתוך הגוף, אף שדין אחד להם.

ב. הרמב"ם (שם) פירש את דברי הגמרא "חוטי הביצים" באופן אחר מרש"י: "בשלשה איברין אפשר שיוליד הזכר: בגיד ובביצים ובשבילין שבהן תבשל זרע, והן הנקראין חוטי ביצים". מלשון זו (שמופיעה גם כן בשו"ע שם סעיף ב) נראה לכאורה, שאין הכרח בין החוטים שנמצאים בשק האשכים לבין החוטים שנמצאים בתוך הגוף. אף על פי כן, שו"ת חלקת יעקב הנ"ל (ס"ק ד) טען, שמכיוון שהגמרא והראשונים סתמו ולא פירשו דבר על המקומות השונים בהם עוברים חוטי הביצים, יש לנו לטעון שגם דעת הרמב"ם היא כרש"י הנ"ל על אף שינוי לשונו.

החלקת יעקב הביא ראיה לטענתו, מכך שהגמרא בחולין (צג), שעוסקת בדיני חלב, דם וגיד הנשה, טרחה לבאר את כל מיני החוטים האסורים והמותרים. מכך שבדין פצוע דכא הגמרא לא פירשה את מיני החוטים הפוסלים, יש לטעון שרק החוטים שנמצאים בתוך שק האשכים הם אלו שפוסלים. לכאורה ניתן לטעון ההפך. מכיוון שחז"ל הכירו את מבנה גוף האדם, וכאשר ראו צורך לבאר ולפרט הם עשו זאת כפי המובא בדין חלב, דם וגיד הנשה, וכן ראינו שחילקו בדין כרות שופכה בין העטרה, למעלה מהעטרה ולמטה מהעטרה, ואילו בדין חוטי הביצים לא חילקו כלל, יש להסיק שפגיעה בכל מקום שהוא בחוטי הביצים יוצרת דין פצוע דכא.

ג. האגרות משה הנ"ל טען, שלדעת הרמב"ם חוטי הביצים שפוסלים, הם אלו שבמקומות שלהם נוצר תהליך של הבשלה של הזרע, הן הבשלת הזרע מצד עצמו, הן מצד היכולת שלו להפרות ביצית על ידי תשמיש כדרך כל הארץ, וכפי שיש לדייק מלשונו. על פי המציאות הרפואית שהייתה ידועה לו, טען האגרות משה שעיקר הבשלת הזרע נעשה ביותרת האשך ובצינור השופכה, ולפיכך אין דין פצוע דכא כאשר נחתכו חוטי הזרע שבתוך הערמונית.

אולם כפי הידוע כיום מבחינה רפואית, הזרע שנובר בתוך הערמונית מקבל ממנה נוזל שהכרחי לצורך תהליך הפריית הזרע את הביצית, וממילא לפי העיקרון שביאר האגרות משה ברמב"ם, יש לחיתוך שבילי הזרע שבערמונית דין של פצוע דכא.

אמנם החלקת יעקב (שם ס"ק ה) טען, שדין הבשלת הזרע הוא רק במקום שבו הזרע נעשה בשל מצד עצמו, ולא במקום בו התווסף עוד בישול כדי שניתן יהיה להפרות אישה בתשמיש כדרך כל הארץ. אך דבריו צריכים עיון, שאם כן, מדוע חוטי הביצים שבאשכים כן גורמים לדין פצוע דכא, הרי כיום הרופאים יודעים להוציא זרע מתוך האשכים עצמם ולהפרות איתו ביצית, ואם כן, בשלותו העיקרית של הזרע כבר נגמרה באשך, וההבשלה מעבר לכך נצרכת רק כדי שהזרע יוכל להפרות אישה בתשמיש כדרך כל הארץ? החלקת יעקב בעצמו הזכיר אפשרות רפואית זו, ולא התייחס כלל לכך שעובדה זו היא קושיה לדבריו. בנוסף לכך, בשק האשכים עוברים גם חלק משבילי הזרע שאינם שייכים ליותרת האשך, ואין בהם כלל בישול של זרע, ובכל זאת נקט החלקת יעקב שכל כריתה של חוטי הזרע בשק האשכים יוצרת דין פצוע דכא!

עוד ניתן לטעון, שייטכן שהדיעות הרפואיות בזמנו של הרמב"ם תמכו בכך שיש הבשלה של הזרע לכל אורך חוטי הביצים, ובהתאם לזה נקט הרמב"ם לשון הבשלה. דבריו באו לתאר את המציאות בלבד, ולא שלדעתו אין דין פצוע דכא במקומות שבהם אין הבשלה. לכן, מה שידוע היום, שאין הבשלה של הזרע בחוטי הביצים, אינו סותר את העיקרון ההלכתי, ואף הרמב"ם היה מודה, שדין פצוע דכא קיים בכל פגיעה בחוטי הביצים ללא תלות במקומם.

ד. הגמרא (יבמות ע"ב) דנה במקרה בו עקב סתימה מסוימת בצינור השופכה, הזרע של האדם היה יוצא דרך השתן:

הוא עובדא דהוה בפומבדיתא, איסתתים גובתא דשכבת זרע ואפיק במקום קטנים. סבר רב ביבי בר אביי לאכשורי. אמר רב פפי: משום דאתו ממולאי אמריתו מילי מוליתא? במקומה מבשלה, שלא במקומה לא מבשלה.

הראשונים נחלקו בהבנת המקרה, מדוע רב פפי סבר שיש לפסול במקרה זה: רוב הראשונים (ראו מאירי שם ע"א ד"ה שני, רא"ש שם פרק ח סימן ב ובשו"ת הרא"ש כלל לג סימן ד) כתבו, שמדובר שצינור השופכה נסתם בחלקו הפנימי שבתוך הגוף, ובעת מעבר זרע בחוטי הביצים, הוא אינו יוצא מהגוף אלא נכנס לתוך

ו. הפרת הערמונית לאחר שכבר נחסמו שבילי הזרע

פעמים רבות, גדילתה של הערמונית גורמת לחסימה מוחלטת של צינור הזרע, וחסימה זו יוצרת דין של פצוע דכא¹². להלן נברר מה דינו של אדם שנעשה פצוע דכא עקב מחלה, ומה הדין אם לאחר מכן הרופאים כרתו לו את הערמונית.

1. פצוע דכא בידי שמיים

אף שפצוע דכא נאסר לבוא בקהל, דין זה אינו חל על כלל המקרים של פצוע דכא. להלן נראה כמה מקרים של פצוע דכא שהותר לבוא בקהל.

הגמרא ביבמות (ע"ה ב) אומרת: "אמר רב יהודה אמר שמואל: פצוע דכא¹³ בידי שמים – כשר". הראשונים נחלקו בהגדרת פצוע דכא "בידי שמים"¹⁴, וממילא בשאלה האם פצוע דכא מחמת חולי נאסר לבוא בקהל.

ר' ישעיה דטרני (פסקי הרי"ד יבמות שם) כתב: "בידי שמיים ייקרא שנולד ממעי אימו פצוע דכא, ולא הייתה לו שעת הכושר כלל". רש"י (שם ד"ה בידי) הרחיב דין זה וכתב: "על ידי רעמים וברד"¹⁵, או ממעי אימו". הרא"ש (יבמות פרק ח סימן ב) דייק מדברי רש"י, שמי שנעשה פצוע דכא מחמת חולי נחשב כ"בידי אדם", והסכים עימו.

לפוחית השתן. אמנם בסופו של דבר הזרע יוצא מן הגוף, אך הוא אינו יכול להוביל להיריון, שכן נוזלי השתן פוגעים בחיות הזרע שהתערב בהם, וממילא פגיעה שהובילה למציאות גופנית כזאת מוגדרת ככרות שופכה.

לעומתם, היראים (סימן כח) כתב, שסוגיית הגמרא עוסקת בהכשר ילדיו של אותו אדם שנסתם לו צינור השופכה, אך הוא עצמו כשר לבוא בקהל, שכן מדובר לדבריו ב"פצוע דכא וכרות שופכה בידי שמיים", שכשר לבוא בקהל (ראו להלן בהמשך המאמר, פרק ו סעיף 1). בין לדעת הפוסלים, ובין לדעת המכשירים (שהגדירו את האדם כפצוע דכא, והכשירוהו רק מכיוון שמדובר "בידי שמיים"), אנו רואים שמקרה כזה, שמוגדר מבחינה רפואית כ"שפיכה אחורית", יוצר דין של "כרות שופכה", אף על פי שהסתימה אירעה בשבילי הזרע שבתוך הגוף ולא בשבילי הזרע שבתוך האשכים. הרב ד"ר מרדכי הלפרין, בספרו רפואה, מציאות והלכה (סימן יח), הקשה מסוגיה זו על חידושו של החזון איש.

12. ראו הערה 11 אות ד.

13. התוספות (ע"ה ע"א ד"ה שאין) וראשונים נוספים נקטו, שהוא הדין לגבי כרות שופכה בידי שמיים, שכשר. אולם הבית חדש (סימן ה אות ח) ביאר, שלדעת הרא"ש דווקא פצוע דכא בידי שמיים כשר, אבל כרות שופכה בידי שמיים פסול. לדבריו, הדיון להלן להקל אינו שייך. אמנם שאר המפרשים לא כתבו כן בביאור שיטת הרא"ש.

14. בביאור הירושלמי (יבמות פרק ח הלכה ב) בסוגיין קיימת מבוכה גדולה בין המפרשים, ולא ניכנס כאן לדיון זה.

15. יש לציין ביחס שבין "רעמים וברד" למקרה שהובא בגמרא ביבמות (שם): "הוא גברא דסליק לדיקלא, וחרויה סילוא בביצים", שהגמרא כתבה עליו שנפסל.

אפשרות ראשונה ליישוב ההלכות: הרעמים לא פוגעים ישירות באדם, אלא מבהילים אותו, וגם הברד, אף שפוגע בגופו, לא פוצע אותו ישירות, אלא כתוצאה מהבהלה או הפגיעה, נחלה האדם ונעשה פצוע דכא, ולפיכך יש להכשיר (בהתאם למפרשים שטענו כי רש"י הכשיר בפצוע דכא מחמת חולי, ובניגוד לשיטת

הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק טז הלכה ט) הקל גם בפצוע דכא מחמת חולי:

כל פסול שאמרנו בעניין זה כשלא היו בידי שמים, כגון שכרתו אדם או כלב או הכהו קוץ וכיוצא בדברים אלו. אבל אם נולד כרות שופכה או פצוע דכא או שנולד בלא ביצים, או שחלה מחמת גופו ובטלו ממנו אברים אלו, או שנולד בהם שחין והמסה אותן או כרתן – הרי זה כשר לבא בקהל, שכל אלו בידי שמים.

נראה שהעיקרון המנחה של הרמב"ם הוא, שכל אירוע חיצוני שהאדם היה יכול להישמר ממנו בצורה טבעית, נחשב כ"בידי אדם", ואילו כל השאר, נחשבים "בידי שמים". גם הבנת הרא"ש בדעת רש"י אינה מוסכמת, שכן רבי אברהם מן ההר (יבמות שם), הבית חדש (שם אות ג), כנסת הגדולה (אבן העזר שם, הגהות הטור, ס"ק ה), הים של שלמה (יבמות פרק ח סימן ט) ועוד אחרונים כתבו, שלדעת רש"י גם פצוע דכא מחמת חולי נחשב כ"בידי שמיים". השולחן ערוך (שם סעיף י) הביא בתחילה את שיטת הרמב"ם, ולאחר מכן כתב שלדעת רש"י והרא"ש פצוע דכא על ידי חולי נחשב כבידי אדם. הבית שמואל (שם ס"ק יב) העיר, שגם דעת הסמ"ג כרמב"ם, וכן דעת הבית חדש, ואף בדברי רש"י מצאנו במקום אחר שכתב כרמב"ם, ולכן נראה שדעתו נוטה לפסוק כרמב"ם. שו"ת יביע אומר (חלק ז אבן העזר סימן ח ס"ק ה-ז) האריך להוכיח שהעיקר להלכה להורות כדעת הרמב"ם בזה, והביא חבל אחרונים שתמכו בכך.

2. פצוע דכא בידי שמיים שנפצע שוב בידי אדם

בהתאם למבואר לעיל כי פצוע דכא בידי שמים וכן מחמת חולי כשר לבוא בקהל, דנו האחרונים על מקרה בו פצעו לאדם כזה את איברי ההולדה, האם יהיה כשר לבוא בקהל מכיוון שבעיקרו הוא פצוע דכא בידי שמיים¹⁶, או שכיוון שכעת נעשה בו מעשה על ידי

הרא"ש כאן, ראו להלן). אולם אם הייתה פגיעה ישירה באיברי ההולדה, כמו במקרה עם הדקל – פסול. לאפשרות זו, "בידי שמים" משמעו – תהליך גופני פנימי נסתר.

אפשרות שנייה: הדין הרעמים מפוצץ את אשכיו של האדם, וכן הברד פוגע פגיעה ישירה באיברי ההולדה, וכתוצאה מכך האדם נעשה פצוע דכא. במקרה כזה יש להכשיר, מכיוון שפגיעה זו נגרמה על ידי מקרים שאינם תלויים במעשה האדם. אולם כאשר קוץ נתחב באדם, וכתוצאה מכך הוא נעשה פצוע דכא, הוא נפסל, מכיוון שהוא היה מעורב בכך, שהרי הוא זה שעלה על הדקל. לאפשרות זו, "בידי שמים" משמעו – פגיעה שלא נגרמה כתוצאה ממעשה או מחוסר זהירות של האדם אלא כתוצאה מתהליך "שמיים" עצמאי. בגמרא בכתובות (ל ע"א-ע"ב) מובא: "הכל בידי שמיים חוץ מצנינים ופחים", וביאר רש"י (שם ד"ה חוץ): "שפעמים באים בפשיעה". כמובן יש לטעון לפי זה, שאם גם הקוץ נפל על האדם בידי שמיים – יש להכשיר. בהמשך מציינת הגמרא ש: "אריא וגנבי בידי שמים", אולם אין בכך סתירה לדברי הרמב"ם להלן הסובר שנשיכת כלב יכולה להחיל על האדם דין פצוע דכא, מכיוון שהגמרא בכתובות עוסקת בדין שמיים, שאלו נשלחים מאת ה' כעונש לאדם, אך אין זה עניין להגדרת "בידי שמים" של פצוע דכא.

16. מהגמרא עולה, שדין פצוע דכא תלוי באפשרות הפצוע לפרות ולרבות כדרכו של עולם, ואם אינו יכול לעשות כן – הרי שהוא פסול. כך כתבו הים של שלמה (יבמות פרק ח סימן ח), שו"ת אגרות משה (אבן

אדם, אף שלא התחדש בו דבר מצד אי יכולת ההולדה שכבר נפסדה, הוא נחשב כפצוע דכא בידי אדם שאסור לבוא בקהל.

בגמרא בשבת (קיא ע"א) למד רבי יוחנן מן הכתוב, שיש איסור סירוס אחר סירוס. דין זה נפסק להלכה ברמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק טז הלכה י) ובשולחן ערוך (אבן העזר סימן ה סעיף יא). לכאורה, מכיוון שיש קשר הדוק בין פצוע דכא שמאבד את יכולת ההולדה, לבין איסור סירוס, יש לטעון שכמו שבדין סירוס מצאנו איסור לסרס אחר סירוס קיים, הוא הדין שפצוע דכא בידי אדם אחר פצוע דכא בידי שמיים יפסול את האדם לבוא בקהל.

שו"ת חתם סופר (אבן העזר חלק א סימן יז) עסק באדם שכרתו לו איברי הולדה: "אחר שכבר נתבטלו האיברים ושבתו מלאכתם", ופסק שהוא מותר לבוא בקהל, אף שכעת נעשה בידים דין פצוע דכא. בתוך דבריו הוא התייחס לאיסור סירוס אחר סירוס, וכתב:

ואין זה ענין למסרס אחר מסרס, דאפילו לשיטת רש"י (שבת קיא ע"א), דאף על גב שכבר ניתקו ומונחים בכיס, מכל מקום חייב זה השני – היינו בלאו ד"בארצכם לא תעשו", ואין זה ענין ללאו דפצוע דכא.

ועוד, התם נמי אפשר דווקא כששניהם נעשו בידי אדם, חייבים שניהם, אבל אם ההתחלה היה בידי שמיים – לא מחייב המנתק אחר כך. וכן משמע לשון ש"ס שם: "להביא נותק אחר כורת", ולא אמר מנתק את המוכרת – אלא על כורחך דווקא אם אחד כרת בידים, ובא אחר וניתק...

אבל לעולם, אי בידי שמיים המסן וכרתן – שוב אין איסור במעשי אדם כלל, וכן יש להבין מלשון הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק טז הלכה יא)...

וכל זה לענין לאו דנתוק וכרות, אבל לענין אם מותר בקהל, נראה לי לכאורה לכל הפוסקים הנ"ל מותר בקהל. ובשולחן ערוך (סימן ה) פסק בדעה ראשונה כוותיה – שמע מינה שנראה לו שיטתם עיקר, וכן נראה לכל מעיין.

לדעת החתם סופר, יש לחלק בין דין סירוס לבין דין פצוע דכא. החידוש שנאמר בדין איסור סירוס אחר סירוס, אינו שייך בדין פצוע דכא. החתם סופר הוסיף, שאף אם נאמר שיש להשוות בין שני הדינים, יש לטעון שכל החידוש בדין איסור סירוס אחר סירוס הוא דווקא כאשר הסירוס הראשון נעשה בידי אדם.

לעומת זאת, החזון איש (אבן העזר סימן יב ס"ק יד) החמיר בדין פצוע דכא בידי אדם למי שכבר היה פצוע דכא בידי שמיים, וכתב:

העזר חלק ב סימן ג) ועוד רבים. וראו באריכות במאמרו של הרב גדעון ויצמן – 'פצוע דכא – השיטות להוצאת זרע מהאשך' (תחומין כט, עמ' 347–351).

מחלוקת האחרונים להלן נעוצה בשאלה האם אי הפוריות שנובעת מפגיעה, מחילה על האדם שם של פצוע דכא, כך שלא יחולו עליו שוב דינים נוספים השייכים לעניין זה, או שמא גם אם הוא מוגדר פצוע דכא, יכולים להתחדש עליו דינים נוספים של פצוע דכא.

נראה דאם נסתרס בידי שמיים ואחר כך סרסו אדם – פסול, ואף על גב דלא הפסידו אדם מאומה, דגברא קטילא קטל, לפי מה שכתבתי לעיל דגם סריס בידי שמיים אינו מוליד, מכל מקום השתא הוא סריס בידי אדם, וכל שכן אי מתחלה היה לו רפואה, והשתא אין לו רפואה.

וכן מוכח בדברי אחרונים ז"ל, שדנו בנלקה בכיצה, והרופא חתכה לרפואה, אי חשיב בידי שמיים משום שעשה לרפואה, אבל אי לאו משום רפואה ודאי חשיב פצוע בידי אדם.

החזון איש לא התייחס לדין סירוס אחר סירוס, אלא סבר להחמיר בכך מטעם שבמציאות כעת האדם נעשה פצוע דכא בידי אדם.

אמנם הרב משה פיינשטיין זצ"ל (שו"ת אגרות משה חלק ד סימנים ל-לא) לא הסכים עם סברת החזון איש. הוא נשאל על היתר ביאה בקהל של אדם שהייתה לו סתימה בשבילי הזרע, וכדי לפתוח סתימה זו חתכו הרופאים את שבילי הזרע, אולם לבסוף לא הצליחו לתקן את שבילי הזרע. תשובתו הייתה להקל, וטעמו:

מסתבר שלא שייך לפסול באחד שנולד כן בחוט סתום במקצת או שנעשה מעצמו על ידי איזו חולי בלא שום מעשה אדם... ועשו לו ניתוח זה, ולא נעשה התפירה כראוי, בין מחמת שלא יכלו, בין מה שלא היה באפשרי, דלא יסולק כשרות זה בזה שאחד עשה גם מעשה סירוס.

דהקרא דמסרס אחר מסרס שאמר רבי חנינא בר אבא אמר רבי יוחנן שהוא חייב, נאמר באיסור לאו דסירוס בפרשת אמור, ולא לעניין פסול קהל שנאמר בפרשת תצא, ופשוט שלא שייך למילף.

ולכן מסתבר שלא נפסלו לקהל בעשיית הניתוח, אף אלו שלא נתרפאו להוליד, אף אם היה מחמת שלא יכלו או לא היה אפשר לתפור כהוגן, לא רק כשעשו הניתוח הרופאים המומחים ביותר שמספר המתרפאים הוא גדול, אלא אף כשנעשה על ידי רופאים שאין יכולין לתפור כשרואים דרך זכויות המגדיל אלא בלא זכויות המגדיל, שמתרפאים רק שלשים אחוזים, נמי אין לפוסלו לקהל, אף כשראו שלא מוליד.

3. איבר ששבת ממלאכתו

ראיה נוספת להקל בדין זה ניתן להביא מהדיון באחרונים בדין "איבר ששבת ממלאכתו". החתם סופר (שם) דן במקרה שבו יש צורך להסיר את איברי ההולדה לאחר שאחז בהם חולי שבא בידי שמיים, וכתב:

ולדעתי הדבר פשוט, וכן משמע בפשיטות מדברי כל הנביאים שהתנבאו בספר תומות ישרים (סימנים נב, נג וריא), דלהרמב"ם הוזהר זה בידי שמיים, אף על גב דשלטו בו ידי אדם אחר, שכבר נתבטלו האיברים ושבתו מלאכתם.

חידושו של החתם סופר הוא שלא רק במקרה שבו "נתבטלו האיברים", כלומר התקלקלו לחלוטין ואין בהם כלל חיות, יש צד להתיר את ביאתו בקהל של האדם שכרתו לו אותם, אלא אפילו במקרה בו הם "שבתו מלאכתם", יש להקל בכך, אף שלכאורה האיבר עדיין חי וקיים. כך גם נקט להקל ערוך השלחן (אבן העזר סימן ה סעיף יח) וכן כתב שו"ת עין יצחק (חלק א אבן העזר סימן יב אות א).

הכרעות אלו לראות באיברים ששבתו ממלאכתם או שמזיקים לגוף, כאילו אינם שייכים אליו עוד, וכאילו הם מנותקים מן הגוף, ולא שייך בהם דין פצוע דכא, הן חידוש גדול. אולם בהתבסס על העיקרון הנ"ל, שאין פצוע דכא אחר פצוע דכא, הכרעות אלו מיושבות – מכיוון שהאדם כבר נעשה פצוע דכא בידי שמיים, לא יחול עליו דין פצוע דכא בידי אדם, והוא כשר לבוא בקהל¹⁷.

ראינו אם כן, שאף שלדעת החזון איש, אין להקל בדין פצוע דכא בידי אדם אחר פצוע דכא בידי שמיים, לדעת החתם סופר (ולדבריו זו גם דעת הרמב"ם והשולחן ערוך) והאגרות משה אפשר להקל בדין זה.

ממילא, במקרה שבו עוד קודם להסרת הערמונית, גדילתה כבר יצרה חסימה של צינור הזרע, הרי שאדם זה נעשה פצוע דכא בידי שמיים, והסרתה בידי אדם במקרה זה, לא תחיל על המטופל דין של פצוע דכא בידי אדם, שפסול מלבוא בקהל.

ז. פצוע דכא מרצון

הסמ"ג (לאווין קיח-קיט), כשהגדיר את החילוק בין פצוע דכא בידי אדם לבין פצוע דכא בידי שמיים, כתב:

17. יש עוד לעיין בדין אין פצוע דכא אחר פצוע דכא:

ראשית, מסתבר לומר שדין זה נאמר דווקא במי שנסתרס עקב חולי ולא במי שנולד כבר כשהוא סריס – סריס חמה, שכן לא מצאנו בגמרא ובראשונים מי שטען שאין דין פצוע דכא בסריס חמה. שנית, נראה כי לא בכל מצב נטען שאין דין פצוע דכא אחר פצוע דכא, וייתכן שדבר זה תלוי במחלוקת ראשונים כדלהלן:

החינוך (מצווה תקנט) והרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה שס) מנו את האיסור של פצוע דכא וכרות שופכה מלבוא בקהל כלאו אחד. לשיטתם, ייתכן שפצוע דכא בידי שמיים באיבר אחד, יפקיע את האפשרות ליצור מצב של פצוע דכא בידי אדם, גם אם הפציעה נעשתה באיבר אחר, שכן מכיוון שהאדם הוגדר כפצוע דכא שמוותר לבוא בקהל, לא יחול עליו איסור.

לעומת זאת, היראים (סימן כח-כט) והסמ"ק (סימן רצז-רצח) מנו איסור זה בשני לאווים. לשיטתם, נראה שפצוע דכא בידי שמיים בביצים, לא יפקיע דין כרות שופכה בידי אדם בגיד, וכן להפך.

[הערת הערוך (א.כ.): ייתכן גם לומר, שהנפקא מינה שהעלית (מה דין מי שהיה פצוע דכא בידי שמיים באיבר אחד, ונעשה פצוע דכא או כרות שופכה באיבר אחר), תלויה גם בשאלה מהו הטעם להיתר שכתבת בגוף הדברים: אם ההיתר נובע מכך שאין דין פצוע דכא לאחר פצוע דכא, יש מקום לומר שמי שנפצע באיבר אחד בידי שמיים, ולאחר מכן באיבר אחר בידי אדם – לא ייפסל מלבוא בקהל. אולם אם הטעם להיתר נובע מדין "איבר ששבת", והיינו שאם האיבר כבר אינו פעיל, כמאן דליתא דמי, ואין דין פצוע דכא בהסרתו, ודאי שאין להתיר במקרה שנעשה פצוע דכא בידי אדם באיבר אחר].

אמר שמואל, שכל פסול שאמרנו בעניין זה – כשלא היו בידי שמיים אלא בידי אדם או על ידי פשיעתו, כגון שכרתו אדם או היכהו קוץ.

האחרונים נחלקו בביאור דבריו. החתם סופר (שם) גרס בלשון הסמ"ג: "אלא בידי אדם על ידי פשיעתו", והסיק שכל פסול פצוע דכא קיים דווקא כאשר זה נעשה נגד רצון האדם וכוונתו. אולם אם כרתו לאדם את איברי ההולדה כדי להושיע אותו ממחלתו, הוא אינו נפסל בכך, משום שזה נעשה לרצונו. עיקרון זה נקטו להלכה גם אבן האזול על הרמב"ם (שם)¹⁸ ואחרונים נוספים¹⁹. על פי דבריהם, כיוון שהסרת הערמונית וחיתוך שבילי הזרע נעשים לרצונו של האדם, אין בכך כדי לפסול אותו מלבוא בקהל.

לעומת זאת, שו"ת צמח צדק (אבן העזר סימן טו) ואחרונים נוספים (הובאו בשו"ת יביע אומר חלק ז אבן העזר סימן ח אות ט) חלקו על הבנה זו בסמ"ג, ואף ציינו שלא משמע כן משאר הראשונים בסוגיה.

ה. פצוע דכא לצורך פיקוח נפש

שו"ת חלקת יואב (אבן העזר סימן ג) עסק בדינו של אדם שבעקבות מחלה הוצרכו הרופאים לחתוך לו את האשך הימני, וכתב לגבי דין פצוע דכא "לעורר היתר חדש, מה שעדיין לא דיברו בו הפוסקים". לדבריו, פצוע דכא שנעשה בידי אדם לצורך פיקוח נפש, כשר לבוא בקהל. ראייתו היא מההשוואה שערכה הגמרא (יבמות ע"ב) בין פצוע דכא לממזר. מכיוון שיצירת ממזר היא רק על ידי מעשה עבירה, ממילא ניתן לטעון שדין פצוע דכא שאסור לבוא בקהל, חל רק כאשר נעשתה עבירה של סירוס, אולם כאשר אין כאן עבירה, אין כאן דין פצוע דכא.

שו"ת אבני נזר (אבן העזר סימן רלו ס"ק ד, על פי דבריו שם סימן כא) חלק על חידוש זה, וכתב שדין פצוע דכא אינו תלוי בכוונת העשייה, אלא כל שנעשה מעשה באדם – פוסל אותו. ראיותיו הן מן הגמרא, התוספתא והרמב"ם, מהם עולה שאדם שהוכה על ידי קוץ, או שנפל, או

18. האבן האזול גרס "או בפשיעתו", וסבר שפצוע דכא פסול בין במעשה ישיר ובין בגרמא, אך בתנאי שזה נעשה בפשיעה וללא רצון האדם, וכדברי החתם סופר. לפיכך, אם יש בכך רצון וצורך ואין כאן פשיעה, אינו נפסל מדין פצוע דכא.

יש מקום לעיין בדבריו ובדיוקו – טענתו היא לחלק בין המונח "פשיעתו" שהובא בסמ"ג, לבין משמעות הביטוי "גרמתו". אולם פשט כוונתו של הסמ"ג היא שהאדם פשע ולא נזהר, ובא להחמיר – היינו חושבים לפסול דווקא כאשר אדם נעשה פצוע דכא בכוונה, קא משמע לן שאף בשוגג יש דין פצוע דכא. אף שו"ת צמח צדק (שיובא להלן) ביאר, שדברי הסמ"ג: "כגון שכרתו אדם או הכהו קוץ", אלו הן שתי דוגמאות מקבילות למשפט "בידי אדם או על ידי פשיעתו".

מלבד זאת, יש להעיר מדברי התוספות (עה ע"א ד"ה שאין), שכתבו: "טוב להזהיר לרופאים לחתוך של שמאל אם אפשר", ומשמע שלא הסכימו עם החידוש הנ"ל, ואף במקרה של רפואה יש לדעתם פסול של פצוע דכא. גם מעצם הסוגיות בגמרא לא משמע כדיוק האחרונים הנ"ל בסמ"ג.

19. ראו שו"ת יביע אומר (שם אות ח), שמנה את האחרונים שהלכו בשיטה זו.

שנשכו כלב וכדומה, ונעשה פצוע דכא – פסול מלבוא בקהל, אף שאין כאן עבירה כלל והדבר נעשה לאונסו.

אמנם החלקת יואב כבר הרגיש בקושי זה, והשיב שיש לחלק שלושה חילוקים בדין פצוע דכא:

א. פצוע דכא שנעשה ממעשה גמור של עבירה, כגון שכיוון לסירוס – פוסל את האדם מלבוא בקהל.

ב. פצוע דכא שנעשה ממעשה שאין בו כוונת עבירה, אך אין בו גם צד מצווה, כגון נשכו כלב או נפל ונתקע בקוץ – פוסל אף הוא את האדם מלבוא בקהל.

ג. פצוע דכא שנעשה עקב מעשה שיש בו צד מצווה, כגון שנעשה לצורך פיקוח נפש – כשר לבוא בקהל.

לפי זה, כיוון שהסרת הערמונית נעשית מרצונו של האדם לצורך רפואי, ומדובר בדרך כלל במקרים שעלולים להביא לבעיות רפואיות מסכנות חיים, כגון פגיעה בכליות (מעבר לפגיעה באיכות החיים), יש כאן עוד צד להיתר.

אמנם שו"ת יביע אומר (שם) הביא חבל אחרונים שלא הסכימו עם חידושו זה של החלקת יואב²⁰.

20. נעיין בכמה מנימוקיו של החלקת יואב:

א. החלקת יואב טען שדין ממזר הוא רק כאשר נעשתה עבירה. ראייתו מדברי הטורי זהב (יורה דעה סימן קצה ס"ק ז), שכתב שאישה נשואה ששכבה על סדינים ששכב עליהם גבר זר, והתעברה מזרע שהיה שם – הולד כשר, "כיוון דאין כאן ביאת איסור".

אולם נראה פשוט, שעיקר ההיתר הוא לא מכיוון שלא נעשה "איסור", אלא מכיוון שלא הייתה "ביאה", שכן מוכח להדיא מדברי הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק טו הלכה א), שכתב: "הבא על שאר העריות, בין באונס בין ברצון בין בזדון בין בשגגה – הולד ממזר". נמצא שדין ממזר הוא גם כאשר לא נעשתה עבירה בעצם הביאה, אלא כל שהייתה כאן ביאה אסורה. לפיכך, גם בדין פצוע דכא, גם כאשר לא נעשתה כאן עבירה, כיוון שעצם פעולת הסירוס יש בה פסול – חל דין פצוע דכא.

אמנם היה מקום לומר שגם בביאה באונס יש עבירה, שכן בעריות חל דין "ליהרג ואל יעבור", אבל גם לשיטת בן דמא (עבודה זרה כז ע"ב), שהתיר אפילו גילוי עריות במקום פיקוח נפש, וכן במקרה בו האדם אינו עושה כלל מעשה, שאין חיוב ליהרג, וכפי פסיקת הרמ"א (יורה דעה סימן קנז סעיף א): "אבל אם אונסים לאישה לבא עליה... או שהוא כבר מוקשה ורוצים לתקוע אותו בערווה – אין צריך ליהרג", לא מצאנו שבמקרה כזה הולד יהיה כשר.

ב. החלקת יואב תלה את דבריו במחלוקת האם שבת הותרה או דחוויה בפני פיקוח נפש, שאם נאמר שהיא בגדר "הותרה", אין כאן כלל מעשה עבירה. הרמ"א בהלכות שבת (אורח חיים סימן שכח סעיף יב) פסק, ששבת דחוויה היא בפני פיקוח נפש, ואילו בדעת הרמב"ם (הלכות שבת פרק ב הלכה א) והשולחן ערוך (שם), נחלקו אחרונים אם הם סוברים ששבת הותרה או דחוויה בפני פיקוח נפש. לפיכך, בדרך זו יהיה עלינו לטעון, שלכל הפחות לדעת הרמ"א אין להקל בדין פצוע דכא מחמת פיקוח נפש.

בנוסף לכך, שו"ת יביע אומר (שם ס"ק טו) הביא חבל אחרונים הסוברים שכל דין "הותרה" נידון דווקא לגבי חילול שבת, אך לא לגבי דינים אחרים, וכמו שמצאנו בדין אכילת מאכלות אסורות לצורך פיקוח נפש, בו אמרו חז"ל בפירוש, שיש לנקוט בדרך של הקל הקל תחילה (יומא פג ע"א), ודינו של פיקוח נפש בהם הוא "דחוויה" בלבד [הערת העורך (א.כ.): בעניין זה, ראו באריכות גם במאמרו של הרב ליאור שגב – 'חולת סוכרת היריון שצריכה לאכול ביום הכיפורים – האם עדיפה אכילה לשיעורים או הפחתת מדידות

ט. פצוע דכא דאורייתא ודרבנן

בראשית המאמר (לעיל פרק ג) הסברנו את החילוק שבין שלוש ההגדרות שמצאנו בדין פצוע דכא: הכתוב בתורה, שהתייחס רק ל"פצוע דכא וכרות שפכה"; דברי רבא, שהרחיב זאת לשלושה איברים ולשלוש פציעות; ודברי הרמב"ם בפירוש המשנה, שהרחיב זאת לכל פגיעה באיברי ההולדה.

הרב ירוחם יהודא ליב פערילמאן זצ"ל, בספרו אור גדול (סימן ג ס"ק ד) תמה, מניין לרבא שיש להרחיב כל כך את דין פצוע דכא וכרות שפכה לשלוש פציעות בשלושה איברים, הרי משמעות הכתוב בפסוק אינה כך?

בהמשך דבריו (שם ס"ק ה) ענה הרב פערילמאן שיש לקרוא את הפסוק כך: "לא יבוא – פצוע, דכא, וכרות – שפכה בקהל ה'". כוונת הדברים היא שמי ששופך את זרעו, ואינו יורה כחץ, אסור לבוא בקהל. איסור זה הוא דווקא כאשר בעיה זו נוצרה עקב פגיעה, דיכה או כריתה. מכיוון שפגיעות אלו באיברי הרבייה עלולות לגרום לשפיכת הזרע, יש ללמוד שהדין כולל בתוכו גם פגיעה בשלושת האיברים הנ"ל, גיד, ביצים וחוטאי הביצים. מדבריו יוצא, שגדר איסור שלוש הפציעות ושלושת האיברים הוא מדאורייתא²¹.

גם הכתב והקבלה (דברים שם) חילק את הפסוק כפי שחילקו הרב פערילמאן, אולם הוא ביאר שהפסוק מתאר שלוש פציעות בשופכה (גיד) בלבד. לפי דבריו, כל סוגי הפציעות בשופכה מפורשות בכתוב, אולם ביצים וחוטאי הביצים וסוגי הפציעות בהם אינם מפורשים בכתוב, ויש לעיין מה דינם.

עם זאת, מפרשים רבים, ראשונים ואחרונים, חילקו את הפסוק באופן שונה מהנזכר לעיל, על פי פיסוק הטעמים, שמחלק את הפסוק לשני מקרים בלבד: "פצוע דכא ו-וכרות

סוכר? (שו"ת רבני פוע"ה – צום יום הכיפורים, עמ' 77–84). על כן כתב: "נראה שאין לנו לדרוש טעמא דקרא ולבנות יסוד להקל בטעם שלא נזכר בתלמוד", ואף שהביא אחרונים שצידדו לתמוך או לסתור סברה זו, סיים וכתב ש"לדינא אין לסמוך על זה אלא בצירוף ספקות אחרים".

ג. יש לדון בגבולות ההשוואה של דיני ממזר עם דיני פצוע דכא. הגמרא ביבמות (עה ע"ב) למדה שני דברים מדין ממזר לדין פצוע דכא. הראשון, מכך שהפסוק על ממזר סמוך לפסוק שעוסק בפצוע דכא, יש ללמוד שמשמעות "פצוע דכא" היא שמדובר בפגיעה באיבר הרבייה של האדם. השני, שפצוע דכא בידי שמיים כשר. מסתבר, שאם ניתן ללמוד מדין ממזר גם פסול פצוע דכא הוא רק כשהפגיעה נעשתה בעבירה, הייתה הגמרא אומרת זאת בפירוש. בנוסף לכך, מהלימוד ממזר משמע, שההנחה הפשוטה היא שפצוע דכא פסול אף אם הוא נעשה על ידי שמיים. הגמרא חידשה מהשוואתו לממזר, שפצוע דכא בידי שמיים כשר, ומסתבר שאין לך בו אלא חידושו.

21. מדבריו עולה כי לא רק פגיעה בשלושת איברי ההולדה יכולה לפסול את האדם מלבוא בקהל, אלא כל פגיעה בגוף האדם שתוביל ישירות לכך שהאדם ישפוך את זרעו ולא יורה כחץ, אף באיברים שאין להם קשר ישיר לאיברי ההולדה. דברים אלו אינם עולים בקנה אחד עם דברינו לעיל על האיברים הכלולים בדין פצוע דכא (פרק ג), ואפילו עם דברי הרמב"ם בפירוש המשנה.

נוסף לכך, בהמשך דבריו (שם ס"ק ז), ועל פי ביאורו בפסוק, הסיק הרב פערילמאן, שפצוע דכא וכרות שופכה פסולים, דווקא אם הם שופכים ואינם יורים כחץ, אולם אם הם יורים כחץ, אף שאינם מולידים – כשרים. על פי זה הוא רצה לבאר את החילוק שבין שתי הגרסאות שהביאו התוספות (יבמות עה ע"א ד"ה שאין) בלשון הירושלמי "ובלבד שלימין", אולם דבר זה הוא חידוש גדול.

שפכה". כך כתבו רש"י, ראב"ע, רבי יוסף בכור שור²², רבנו בחיי ועוד פרשנים על הפסוק. כך גם משמע מפשט המשנה (יבמות פרק ח משנה ב), שאמרה: "איזהו פצוע דכא? כל שנפצעו הביצים שלו, ואפילו אחת מהן. וכרות שפכה? כל שנכרת הגיד". המלבי"ם (ס) הרחיב בביאור המקור לפירוש זה, וכתב:

על כן נראה שחז"ל דקדקו, מדלא כללם בחדא: "פצוע ודכה וכרות", ויהיה גם פצוע ודכה מחוברים לשופכה, וכתב: "פצוע דכה, וכרות שפכה", שמע מיניה ד-"פצוע דכה" הוא דבר בפני עצמו. וכיוון שכרות שפכה פירושו על הגיד... ולא פירש הכתוב במה הוא הפצוע או הדכה, על כן נלמד מעניינו, שמסתמא בביצים מדבר, שהם כלי התולדה. וחז"ל למדו גם כרות בביצים ופצוע ודכה בגיד, כמו שאמרו שם, שאף בחוטי הביצים שהמה כלי התולדה, יפסול שלוש אלה.

לשיטה זו, שהיא פשט דברי המשנה, וכן דעת רוב הראשונים והאחרונים, עיקר דין תורה נסוב על שני מקרים בלבד: פציעה בביצים וכריתה בגיד. לכן מסתבר, שההרחבה של רבא לשלושה איברים ולשלוש פציעות בכל אחד מאותם איברים, היא דין דרבנן בלבד, שמיוסד על העקרונות המופיעים בתורה, ואולי אף כסייג להם²³.

בהתאם לזה, כפי שכבר מצאנו במקומות רבים, שבמקום חולי וצער לא גזרו חכמים – הוא הדין כאן. לפיכך, מקרים שאינם נכללים תחת פציעה בביצים או כריתה בגיד, יהיה ניתן להתיר לעשותם ואף לבוא בקהל כאשר קיים צורך משמעותי לכך, על פי הכללים שציינו חז"ל בהם ניתן להקל באיסורי דרבנן. נראה, שאם נקבל חידוש זה, הסרת ערמונית כאשר יש לכך הצדקה רפואית משמעותית, תהיה מותרת, ולא תפסול את האדם שעושה כן מלבוא בקהל.

י. סיכום

ניתוח להסרת ערמונית נעשה נפוץ יותר ויותר אצל גברים מבוגרים עקב מחלות שונות. הסרת הערמונית מובילה לכך שהמטופל נעשה פצוע דכא, והאחרונים שנדרשו לשאלה זו חיפשו סברות להתיר לאדם שעבר ניתוח להסרת ערמונית לבוא בקהל.

22. את הביטוי "כרות שפכה" הוא ביאר באופן שונה מרש"י וסיעתו: "שניכרת הקרום שבין קילוח המים לקילוח הזרע לאורך הגיד, ושוב אין המים מקלחין ואין הזרע יורה כחץ ואינו מוליד", אולם מכל מקום, הוא לא נטה לרבות פציעות אחרות או איברים נוספים, אלא פירש את הפסוק רק ביחס לכריתה בגיד בלבד.

23. ביאור זה מיישב כמה קושיות. התוספות (עה ע"א ד"ה כרות) הקשו על לשון המשנה (יבמות פרק ח משנה ב): "תימה לר"י, דאמאי נקט פציעה בביצים וכריתה בגיד, הא אמרינן בגמרא: פצוע בכולן, דכא בכולן, כרות בכולן?". שאלה נוספת הקשה המנחת חינוך (מצווה תקנט ס"ק א), מדוע מוני המצוות מנו דין זה בלא אחד או בשני לאוים ולא בשלושה לאוים, הרי יש שלוש פציעות, פצוע, דך וכרות? לדברינו שתי הקושיות מיושבות: מהתורה האיסור הוא פצוע דכא וכרות שפכה בלבד. כך היא לשון המשנה, ואף מוני המצוות מנו לכל היותר שני לאוים, משום שדברי רבא שהרחיבו איסור זה, עניינם דין דרבנן בלבד.

במאמר זה הצגנו כמה דרכים מרכזיות בהן עסקו הפוסקים להיתר אדם זה:
א. לדעת החזון איש ופוסקים רבים נוספים, דין פצוע דכא אינו חל בפגיעה באיברים שנמצאים בתוך חלל הגוף.
ב. לדעת החתם סופר והאגרות משה, מי שכבר היה פצוע דכא בידי שמיים, אינו נפסל מלבוא בקהל אם אחר כך גם נפצע בידי אדם.
ג. לדעת החתם סופר, פצוע דכא מרצון, אינו נפסל מלבוא בקהל.
ד. לדעת החלקת יואב, פצוע דכא בידי אדם לצורך פיקוח נפש, אינו נפסל מלבוא בקהל.
ה. ייתכן שדין פצוע דכא בשבילי הזרע הוא מדרבנן בלבד, ובמקום חולי וצורך גדול, לא גזרו חכמים.

מטעמים אלו, וסברות נוספות, נמנו וגמרו אחרונים רבים להתיר בקהל אדם שעבר ניתוח להסרת הערמונית עקב גדילה שלה שחסמה את מעבר השתן.